

Per-Erik Lindahl

Spelet om Eric Hermelin
En anspråkslös studie

BIBLIOGNOSI/KARLSKRONA 1983

Per-Erik Lindahl

Spelet om Eric Hermelin
En anspråkslös studie

BIBLIOGNOSI/KARLSKRONA 1983

Copyright © Per-Erik Lindahl

ISBN 91-7260-840-4

*Denna skrift är tryckt av
Axel Abrahamsons Boktryckeri AB
i Karlskrona 1983*

*Den är satt med Garamond antikva
Papperet är 100 g mattbestruket Macoprint
från Papyrus*

Porträttet av Eric Hermelin på främre omslag taget av
Polyfoto, Lund 1935

Den 26 maj 1982 fick jag ett telefonsamtal från regissören Jan Hemmel vid Sveriges Television, Malmö. Han hade angelägna ting att tala med mig om. Den 14 maj hade han fått ett brev från mig, i vilket jag protesterat mot att SVT Malmö till uppförande antagit en pjäs om Eric Hermelin (EH), skriven av författaren Carl-Göran Ekerwald. Min skrivelse var granskad av Sveriges Författarförbunds juridiske konsult, Anders Fischer, och utmynnade i följande sats, formulerade av denne: "På grund av det anförda emotser jag Er omgående bekräftelse på att ifrågavarande projekt läggs ner. För den händelse Ni vägrar detta, kan ärendet överlämnas till Åklagarmyndigheten i Malmö".

Författaren till pjäsen – den heter *Från Mörkhult till Snällebo. En pjäs om Baron Eric Hermelin (1860–1944)* – hade den 20 maj i brev meddelat mig följande:

TV-pjäsen FRÅN MÖRKHULT TILL SNÄLLEBO ser ut att bli stoppad eftersom det inte finns något avtal med Dig om ersättning för det material som utnyttjats från Hermelinbiografen. Jag var naiv nog att tro att sådant material stod fritt till ens förfogande när det flyttades över i en ny genre. På TV har man bett mig se till att det här problemet om möjligt kommer ur världen – det är ju självfallet också jag som har det största direkta intresset av en lösning, TV har ju inte påbörjat någon inspelning. Jag har varit i kontakt med vår förbundsjurist Anders Fischer – hans uppfattning var att det lyckligaste vore om vi kunde nå en överenskommelse och slippa rättegång.

Vilka är Dina villkor? Jag kan sanningsenligt utlova Dig credit och ekonomisk ersättning genom TV:s försorg, bara vi snabbt kommer ur den här situationen.

Ekerwald var tydligen medveten om risken för åtal – ett åtal, som för all del inte skulle drabba honom, men väl TV – och kunde "utlova credit och ekonomisk ersättning". Fischers uttalande om "det lyckligaste" är helt gripet ur luften – en jurist gör inte ett dylikt i början av en tvist. Jag svarade givetvis avböjande, hade inget intresse av att min första

biografi om EH dramatiserades, än mindre av en pekuniär uppgörelse. Även en forskare har sin stolthet och sin integritet. Pjäsen om EH är till större delen ett plagiat av "*Ångest-hjulets svängningar*" – en biografi om Eric Hermelin, 1976, det är min uppfattning.

Om detta – om Malmö-televisionens agerande efter min skrivelse, frågan om ekonomisk ersättning, etc. – ville nu Jan Hemmel resonera vid "en lunch i Malmö". Hemmel prisade mig för min insats såsom Hermelin-forskare, han hade tänkt ta kontakt med mig *före* inspelningen, men det hade inte blivit av . . . Jag var givetvis experten på EH . . . Nu var man färdig att sätta i gång med projektet EH . . . Jag blev nästan stum av häpnad men hänvisade gång på gång till brevet av den 13 maj och brevväxlingen mellan Ekerwald och mig. Men – man får inte tåga, när Sveriges TV behagar ringa i ett ärende och försöker få reda på orsaken till att en forskare eller en författare ställer sig kallsinnig till ett skådespelsprojekt eller annat program, som remitterats till olika instanser under drygt ett och ett halvt år. Då är man oresonlig och ärendet ska överlämnas till TV:s jurister. Det var det sista jag fick veta av regissören. Det blev ingen lunch i Malmö!

I själva verket var det alls inte meningen, att jag i förväg skulle få ta del av denna pjäs. Jag skulle få stifta bekantskap med den först i TV-rutan. Jag hade emellertid fått tillgång till en kopia av skådespelet i slutet av april 1982. I ett av Hemmel skrivet följebrev till manuskriptet uppgavs Ekerwald vara "en av de främsta experterna på Hermelins liv och verk". I en parentes motiveras detta: "(I Lindahls biografi medverkar Ekerwald med ett intressant kapitel.)" Jan Hemmel var illa underrättad om skådespelets proveniens, när han skrev så den 10 mars 1982 till administrationschefen vid St Lars i Lund.

Att Ekerwald är väl bevandrad i EH:s *verk* – monumentala översättningar från bl.a. persiskan och tyskan –, att han läst och begrundat dem alla på ett högst personligt sätt står

utom allt tvivel. Men utan min grundläggande biografiska forskning om EH hade han inte vetat mycket om dennes liv och ej heller kunnat skriva det skådespel, som nu spelas in i Malmö. Att Ekerwald medverkat med ett helt kapitel i min biografi om EH, 1976, är överord. Han har i den skrivit en essay på knappt 15 sid. – min bok består av 448 sid. Det är en välskriven essay, som dock inte kunnat skrivas utan exakta förkunskaper om EH:s liv. Dem fick han av mig! Essayen kom till under cordialt samarbete och ömsesidig högaktning. Snart nog skulle det samarbetet upphöra.

Jag förvånades högeligen över detta skådespelsmanus. Det hemmelska följbrevets tillkomst kunde jag förstå. Det byggde på idel okunnighet om Hermelin och litteraturen om denne. Men pjäsen? Jag hade med assessor Brack i ett berömt drama av Ibsen kunnat utbrista: "Men, Gud sig förbarme, – sligt noget gør man da ikke!" Men vad förmår inte en "naiv" (sic!) pjäsförfattare med televisionens hjälp?

Några sydsvenska tidningar startade omedelbart sin understödjande verksamhet, efter att jag påmint SVT Malmö om den hederscodex, som man rimligen kan förvänta, att även ett massmedium ska tillämpa. Redan den 18 maj – före Ekerwalds brev – hade Hemmel till Kvällsposten utlämnat nyheten om en Hermelin-pjäs. En passande anledning var en recension av min senaste Hermelin-biografi, "*Jag kan hvissla Beethovens sonater!*" *En biografi om Eric Hermelin. Del I 1860–1909*, som gavs ut i mars 1982. Ulf R. Johansson hade recenserat den i sin krönika och framkastat tanken, att EH:s liv borde filmas. I en liten blänkare presenteras nu Ekerwald på följande sätt: "Pjäsförfattaren heter *Carl-Göran Ekerwald*, en av de ledande Hermelin-kännarna i landet. Ekerwald har bl a skrivit om Hermelin i *Författarnas litteraturhistoria* och även sammanställt en antologi av Hermelins diktöversättningar från persiska".

Det börjar klarna! Pjäsförfattarens meriter redovisas mer detaljerat. Men återigen: *Persiska antologin*, 1976, hade icke kunnat utges utan min forskning och mitt personliga initiativ. Essayen i *Författarnas Litteratur Historia, del III*,

1978, är till stor del ett illa åstadkommet sammandrag av "Ångest-hjulets svängningar". I denna essay vimlar det dessutom av sakfel och icke verifierbara satser. Jag kommer att kunna motivera dessa mina påståenden.

Den 18 maj 1982 var det alltså redan beslutat, att pjäsen skulle sättas upp. Eller var det bara en liten varningssignal till den person, som vågat protestera mot TV:s aningslösa accepterande av en pjäs, som i stort sett är litterärt lånegods? Under sommaren är man i varje fall i full färd med att formulera ett lämpligt svar på min skrivelse av den 13 maj och att ge sanktion åt den pjäs, som Ekerwald skrivit. Själv sänder jag ett påminnelsebrev den 7 juni. Inget svar! Den 1 juli skriver Anders Fischer ett liknande brev, skarpt i tonen. Inget svar! Först efter ett telefonsamtal från Fischer till Hemmel den 27 juli får jag följande meddelande:

26/7-82
SVERIGES TELEVISION AB

Adjunkt Per-Erik Lindahl
Templargatan 9
S-288 00 Vinslöv

Jag har inte kunnat finna - och det har inte heller rådfrågad litterär och juridisk expertis - att Carl-Göran Ekerwalds pjäs "Från Mörkhult till Snällebo" skulle innebära något upphovsrättsintrång såvitt avser Er biografi över Eric Hermelin.

Vi fortsätter arbetet på pjäsen som planerat.

Med vänlig hälsning

Jan Hemmel
/Jan Hemmel/

Det tog alltså två och en halv månad att formulera sex rader på ett korrespondenskort! Datum är skrivet med kulspetspenna, resten på maskin. Brevet postades samma dag, som Fischer ringde. "Man bemerkt die Absicht und wird verstimmt!" Det skulle vara intressant att veta vem eller vilka, som utgett sig för att vara *litterär expertis*. Blev någon det helt plötsligt vid ett lunchbord i Malmö?

Per-Erik Lindhöhl
Templeargatan 9
S-288 00 Vinslöv

Några dagar senare, den 2 aug. 1982, meddelar Hemmel i SDS sin syn på spelet om EH. Han gör det i en intervju med Kaj Nohrborg. Han har funderat färdigt. "Saga och sanning knyts ihop i teatersatsning från Malmö" heter det i en underrubrik till intervjun "Trolltecknares liv ger bakgrund till TV-dramatik". Trolltecknaren är John Bauer, om honom har Mats Ödéén skrivit en pjäs – *Bärgningen*. Om det skådespelet säger Jan Hemmel: "Ödéén är nu inte ute för att historiskt dokumentera den tragiska händelsen utan redovisar hellre ett uppbrottsdrama med intim anknytning till John B och dennes hustru Ruth".

Det dramat har jag sett. Jag vill gärna tillerkänna det en viss dramatisk verve, jag finner Hemmels regi både djärv och inte utan förtjänster. Det är möjligt, att det är ett fritt skapande – och skakande – drama med Strindberg som den oförliknelige mästaren i bakgrunden. Men jag är verkligen nyfiken på om relationerna mellan John och Ester (som var hennes tilltalsnamn, inte Ruth!) Bauer har någon som helst anknytning till skilda dokument, till verkligheten. Om så inte är fallet är det en oförsynthet mot en genial konstnär, en blamage, som författare och regissör gör sig skyldiga till – dessvärre inte ovanlig i nutida skådespel. Varför inte lika

gärna skildra lanthandlarparet Anders och Hulda Pettersons och sonen Bengts sista dag i livet före sjöresan till Stockholm? I vilken familj som helst kan starka emotioner plötsligt få ett eruptivt utbrott, också i Svenssons till synes trygga tillvaro spökar troll och groll – kan helt plötsligt det ideala livets omöjlighet avslöjas. Även om språket inte får samma stringens och slagkraft . . . På vilka källor stödjer sig Öden, när han demaskerar John och Ester Bauers äktenskap? måste en tänkande TV-tittare fråga sig. Vad finns det för antydningar i det biografiska materialet, som kan rättfärdiga, att John Bauer blir dramats huvudperson?

Hemmel fortsätter – mitt i sommarhettan – att berätta om sin producentverksamhet. Nu redogör han frimodigt för nästa projekt, som handlar om "ett självlärt geni". Han gör därvid en ödesdiger distinktion mellan *dokumentärdramatik* och *dramadokumentär*:

Det dokumentärdramatiska TV-spelet utvecklas ytterligare i Jan Hemmels regi nästkommande spelår. Det är alltså inte dramadokumentär man ägnar möda och intresse. Det är inte fråga om att vidarebefordra biografiska krönikor över kända eller till äventyrs okända personer . . .

– Däremot att frihandsteckna och utveckla episoder och skeenden, och med konstnärens rätt att ingripa skapa rimlighet och dramatisk logik åt det redan antydda. Utveckla det biografiska materialet, skriva vidare . . .

Självlärt geni

Det är en intressant trend i både prosa och dramatik just nu, att på så sätt dramatiskt "bearbeta" verklighetens knappa eftermälen kring människor och miljö.

Nästa författare som Jan Hemmel tar sig an och som på samma sätt knyter an till en "historisk" person är Karl-Göran Ekerwald.

Ekerwald har erinrat sig en viss baron Erik Hermelin, som i slutet av 1800-talet bl a uppträdde som vagabond och soldat ute i stora vida världen, enrollerad i britternas Indienarmé.

1909 skrevs han in på S:t Lars sjukhus, där han dokumenterade sig som vår kanske främste översättare av persisk poesi. Ett självlärt geni, en orolig själ och sökare, som dog 1944, 84 år gammal.

I TV kommer han att rollgestaltas av Gunnar Öhlund under rubriken "Från Mörkhult till Snällebo".

– En saga om man så vill, säger Jan Hemmel. En folksaga i verklighetens värld . . .

Det behövs knappast några kommentarer till detta aktstycke. Det är troligen ämnat som försvarstal för Ekerwalds pjäs, i så fall får det motsatt verkan. Med sin utläggning av de principer för den nya trenden inom prosakonst och dramatik, som Hemmel vill följa, låter han just Ekerwalds pjäs följa med i djupet – alldeles som "Per Brahe" och familjen Bauer i Vätterns vågor. Hans okunnighet om EH är stor, trots att han vid detta laget borde ha läst mina tre böcker om "det självlärdas geniet". EH kan inte gärna kallas autodidakt. Sina första kunskaper i exv. persiska kan han ha tillägnat sig redan i Uppsala, och med säkerhet i Indien, då av goda lärare. Hebreiskans grunder och mysterier invigdes han i på St Lars. Tre lärare hade han, bland dem en lärd rabbin från Malmö. Några lektioner i arabiska tog han för prof. Axel Moberg i Lund. Framstående pedagoger hade han vid Jönköpings Elementar och vid Stockholms Ateneum.

Men bortsett från denna malör i en intervju, som dock bör ha varit förberedd, fokuseras Hemmels dilemma, när han vill infånga Ekerwalds pjäs bland dokumentärdramerna. Gränserna mellan televisionens dramagenrer är förvisso suddiga. Dramadokumentären bygger på "biografiska krönikor". Dokumentärdramat utvecklar "det biografiska mate-

rialet". Författaren äger då rätt att "frihandsteckna" och skapa egna "episoder och skeenden". Då skapas "rimlighet och dramatisk logik åt det redan antydda". Ja, att se någon logik, någon distinktion mellan dessa två TV-spelsformer är ett konststycke, som endast en trollkarl kan mähta!

Saken är väl helt enkelt den, att om en författare, som vill skriva för TV och inte har några egna idéer eller visioner, får gå till skönlitteraturen, får söka sig till dess upphovsmäns öden – eller uppsöka stora konstnärers och vetenskapsmäns biografier –, ju mer trasiga, ju mer skandalösa desto bättre, när deras levnad ska omformas till en ny genre. TV-publiken kräver uppseendeväckande program. "Ska det vara demokrati, ska det vara dragspel!" – så hette det i radioåldern. Den tesen har en folkbildare en gång gått hårt till rätta med. Han hette Jalmar Furuskog. "Ska det vara TV, så ska det vara starka sensationer!" är slagordet i TV-åldern.

Men än kan ekon av en svunnen kultur- och litteratursyn då och då höras. Författaren Christer Persson har i en artikel i SDS, *Spelet om Axel Danielsson* (23.12.1982), hävdad, att "vi knappt har en litteratur i Sverige, som blir tagen på allvar." Han tillägger: "Ivar Lo-Johansson beskrev detta mycket träffande, när han i en intervju i Arbetaren pekade på att så många svenska författare idag skriver 'sagor för vuxna'." Låt vara, att dessa omdömen är överdrivna – men sagor, ja! Till sist blir Ekerwalds pjäs enligt Hemmel "en saga om man så vill." "En folksaga i verklighetens värld . . ." Inom parentes sagt har Hemmel kallat pjäsen en *livsberättelse*, vilket är en ordagrann översättning av det grekiska ordet *biografi*. Men det var den 10 mars 1982!

Alltså: Ekerwalds skådespel blir till sist vare sig dokumentärdramatik eller dramadokumentär – det blir en saga! En saga för hela svenska folket, som man tror bara kan förstå sagor, berättade strax före sängdags. *Från Mörkhult till Snällebo* är emellertid ingen saga, fotad som den är i min första biografi om EH. Det finns alltjämt människor, som inte bara ser på TV utan också läser böcker. Ingen ska säga, att Ekerwald inte förstår EH, nej, han älskar honom. Men han

låter i sitt skådespel det vulgära och groteska i Hermelins personlighet och liv ta loven av det geniala och det positiva i hans verksamhet och "framtoning", som det nu ska heta. Ekerwald har noga studerat mina böcker om EH. Men inte tillräckligt noggrant – i sin egen "forskning" visar han detta gång på gång. Han visar vidare ett förakt för mina forskarmödor – förlåt ordet! – som närmast är exempellöst författarkolleger emellan. Jag återkommer snart till dessa propåer.

Den 24 sept. 1982 kunde Hemmel slutligen meddela SDS:s läsare, att nu skulle Hermelin-pjäsen spelas in på St Lars i oktober månad: "Man börjar med exteriörer i den höstliga sjukhusparken och kryper in i ateljén i november". Några data ur EH:s liv lämnas också – felaktiga sådana. Det allvarligaste felet, han begår i denna stort uppslagna pressnotis är när han påstår, att det var brodern, Joseph Hermelin, som "fick honom (EH) på hospital". Både i min första biografi om EH och i min andra – "*Jag kan hvissla Beethovens sonater!*" . . ., 1982 – framgår det tydligt, att det var flera ansvariga människor, som stod bakom sinnessjukförklaringen. I min andra biografi hävdar jag uttryckligt, att det var så illa *nödvändigt*, att EH togs in på ett hospital 1909. Sedan den boken publicerades, har *nytt* material kommit i dagen, som ger ytterligare tyngd åt mitt påstående.

Inspelningen kan alltså börja. Till sist meddelar Hemmel i nyssnämnda notis: "För att få autentisk mundering på sjukhuspersonalen har Malmö-TV vädjat till äldre anställda att leta efter mössmärken från den tiden. De ska vara ellipsformade i vit emalj med ett blått kors och en gul krona". Knappologi är tydligen viktigare än det som säges om bortgångna människor, än det sätt på vilket ett märkligt levnadsöde ska gestaltas på TV-skärmen.

* * *

Ekerwalds intåg i min verksamhet som EH-forskare började hösten 1975. Då höll Ekerwald ett föredrag på ett nordiskt bibliotekariemöte i Trondhjem. Så vitt jag minns var föredraget betitlat "En litterär händelse 1976". Det handlade om min kommande biografi och om EH:s översättningar. Han hade då fått läsa vissa avsnitt av *"Ångest-hjulets svängningar"* och kunde meddela många nya fakta om Hermelins liv och öden. Redan då hade jag f.ö. publicerat ett antal artiklar om EH i tidningar och tidskrifter. Det var ett fullt legitimt företag, även om jag ställde mig tveksam till det. Mitt namn och titeln på min bok hade han skrivit upp på svarta tavlan, så att ingen kunde sväva i tvivelsmål om, varifrån han fått sina kunskaper. Det blev enligt honom själv ett bejublat framträdande.

På sommaren 1975 sågs vi några gånger. Vi talade mycket om EH. Jag hade tidigare på året avtalat med Ekerwald, att han skulle skriva om EH:s översättningar i min biografi – den tidigare av mig omnämnda essayen, som Hemmel kallade för kapitel. Själv orkade jag inte med det avsnittet och jag var också angelägen om att få ut min bok snarast möjligt – jag hade ändå arbetat med den i sju, åtta år. Jag erkände villigt Ekerwalds kompetens och hans stora personliga engagemang i Hermelins översättningar. Förslaget kom från mig. Jag fournerade Ekerwald med åtskilligt av mig uppsparat nytt material om EH. Min avsikt var, att Ekerwald på så sätt skulle få ett bättre utgångsläge, när han skulle skildra EH:s insats som översättare. Allt material som jag hade kunde inte på långa vägar få plats i min biografi. Att EH:s liv och verk utgjorde en märklig enhet hade han fått klart för sig under våra samtal och vid läsning av ett antal färdigskrivna kapitel. Jag var också på det hela taget nöjd med resultatet, även om jag nu efter ytterligare forskning om och kring "Shaikhen i Lund" måste sätta något frågetecken.

I essayen *Hermelins verk – adressat Hermelin i "Ångest-hjulets svängningar"* behandlar Ekerwald speciellt de stora persiska klassikerna *Attar* och *Rumi* samt den arabisk-per-

siska sagosamlingen *Kalilah*—höjdpunkterna i EH:s översättargärning. Han är djupt gripen av dem, han har läst Hermelin ända sen sina gymnasistår. De har betytt mycket för hans egen livsåskådning. Att rätt läsa *Mesnavi* innebär, att "skuld och ansvar lyfts bort från människan", moralen i *Kalilah* "är mer än vädjande, den är besvärjande". Han känner nu Hermelins "sätt att leva" och håller med mig om att dessa verk var översatta av en människa, som i dem igenkände sitt eget liv och öde. EH hämtade tröst ur dem, hos dessa perser både förklarades och försvarades hans levnadssätt – det har jag hävdad i min första biografi. Ekerwald är fascinerad av sufierna och ser ett klart samband mellan dem och EH: "Texterna har tolkat hans liv. Motsägelserna har försonats. Men dessutom har texterna utgjort ett rättesnöre för honom. Eric Hermelin är en svensk sufier", heter det i hans essay. (a.a.s 234.) Att sufierna varit ett rättesnöre för EH är en tydning, som minst sagt torde vara spekulativ. Den har inte ens hypotesens bärkraft. Hans sätt att leva hängde samman med hans alkoholbegär, hans alkoholism var ärftligt betingad. Den bröt fram redan i 1870-talets Uppsala och förvärrades med åren. Han dukade under för den långt före 1890, då han med säkerhet stiftar bekantskap med Sadis diktning och därmed kan ha blivit påverkad av den sufiska litteraturen. Men det var en relativt flyktig bekantskap. Efter Indien kommer Amerika-Jamaica, halvtannat år i Sverige och de tio åren i Australien. Allt vad vi vet om EH före den 20 febr. 1909 talar ett otvetydigt språk: det var inte många "lucida intervalla" i hans liv före detta datum. Förutsättningen för hans översättarverksamhet och språkstudier var lugn och ro. Han fick de villkoren först på Lunds hospital och då var han nära 50 år. Jag kan t.o.m. stödja min invändning mot rättesnöret med ett mer omfångsrikt material än vad som stod mig till buds för bara något år sedan.

Under alla förhållanden var Ekerwalds essay i min bok ett friskt och berikande inslag, jag erkänner det villigt. I en efterskrift påpekade jag också, att han fått ta del av ännu icke av mig publicerat material. Han hade tidigare inte skrivit en

rad om EH, men kände väl till artiklar om honom, exv. av Ellen Rydelius och Sven Hallén, mina understreckare om EH i SvD 1971, etc. – det var något mer än två år efter dessa, han kontaktade mig.

Slag i slag följer så Ekerwalds "självständiga" essayer – och så småningom ett skådespel! – om EH. Den första essayen var skriven i nära samarbete med mig. Men det är nu, som han blir "en av de främsta experterna på Hermelins liv och verk" (Hemmel) och "en av de ledande Hermelinkännarna i landet" (KvP). Hur detta gick till är en historia, som jag helst vill dra en barmhärtighetens slöja över.

På hösten 1976 publicerades *Persiska antologin. Eric Hermelins tolkningar i urval av Carl-Göran Ekerwald*. Det var en antologi, vars utgivning var inspirerad och initierad av mig – jag hade t.o.m. utverkat publiceringsrätt av EH-texter. Den hade aldrig kunnat utges utan min tidigare på året utkomna "*Ångest-hjulets svängningar*". Jag ser mig förlåten att något närmare granska den introduktion, som inleder *Antologin* och de inledningar, som föregår de skilda av EH översatta författarna. Låt mig bara tillägga, att jag hade kunnat vara mer detaljrik i min granskning, men att jag inte anser detta vara mödan värt.

Min första biografi och mitt ännu inte utnyttjade material om EH utgör själva grundvalen för Ekerwalds *Inledning* till antologin. Hart när sida upp och sida ner finns referenser till min bok resp. citat – inte *ur* min bok! – men väl ur skilda brev från EH, som jag där återgivit. En gång citerar han t.o.m. ett helt brev från EH till dennes fader. (a.a.s 27 f.) Han uppger, att det på många sätt är "upplysande", men i själva verket är det blott och bart en skildring av Lunds hospital, parken, naturen däromkring, sjukhusets organisation och dylikt. Det är ett informerande brev och ett artighetsbrev – ingenting annat. Det finns med i denna *Inledning* antagligen för att ge Ekerwald sken av att vara Hermelin-forskare.

En forskare har skyldighet att markera, varifrån hans

kunskaper i ett ämne emanerar, när dessa inte utgör hans egna forskningsresultat. Det kallas för källangivelse. Det är åtminstone ett krav att inledningsvis redogöra för sina källor. Intet av detta elementära inom forskningsetiken återfinns i denna *Inledning*. I stället uppger Ekerwald i slutet av sin essy, att jag "välvilligt låtit utgivaren ta del av diverse material. För mer utförlig biografi" hänvisas läsaren till "*Ångesthjulets svängningar*". Ja, se det var ett sufiskt sätt att avbörda sig sin tacksamhetsskuld och ge sken av att jag välsignat hans företag!

Men värre än Ekerwalds stöld av mitt forskningsmaterial och ironiska avtackande av mig är dock hans vårdslösa läsning av min biografi och av mig utlånat material. Hans parafraaser och korruption av EH:s *egna* texter är inte heller vackra. Härtill kommer hans anakronistiska jämförelser mellan sufiernas/Hermelins livssyn och levnadssätt contra dagsaktuell politik. Blott några exempel.

När Ekerwald i sin *Inledning* (s. 15) talar om Fénelons *Télémaque*, påstår han, att EH ett par gånger "hyllat den boken", som var "rik på upplyftande sanningar och möjligheter . . . hvete af bästa hvete till gyllene evighets-skördar framräckt . . ." Varifrån kommer dessa retoriska fraser? – förresten stympade. Det upplyses läsaren inte om, de finns ej citerade i min bok, men Ekerwald har lyssnat på en bandad intervju med Trygve Lovén, som i den berättar, att han som gåva av EH mottog Fénelons *Den heliga visheten*, troligen 3 uppl., 1905. Han fick den lilla boken den 2 febr. 1911. Det var alltså inte *Télémaque*, han prisade den gången!

Och hur har Ekerwald förfarit, när han citerar Fénelon? Han kursiverar följande meningar: "*Man har ofta mer att vinna på ett felaktigt handlande än på 'goda gärningar' . . .*" förutsatt att man har "*modet att låta sig förödmjukas av en sanning som dömer ut en . . .*" (s. 15 f.) I en asterisk meddelar han, att de kursiverade satserna är hämtade ur "*Télémaque* bok X och XVII". Här råkar han ange felaktiga böcker, det ska vara XVII resp. X – ser det måhända bättre

ut, att bok 10 går före bok 17? Man undrar, varför *goda gärningar* står inom enkelt citationstecken och varför tre punkter följer därefter. Slår man upp originalet, finner man följande fullständiga mening: "Souvent on tire plus de fruit de ses fautes que de ses belles actions." Alltså inga citationstecken kring *belles actions*. Den andra meningen är något förkortad, dock utan förgripelse på innehållet. Den lyder: "Voyons si vous aurez maintenant le courage de vous laisser humilier par la vérité qui vous condamne." De tre punkterna i de båda meningarna har tydligen till uppgift att väcka till eftertanke, men de finns ej hos Fénelon och borde hos Ekerwald ha placerats efter citationstecknen. (Fénelon av mig citerad efter Albert Cahens *Les aventures de Télémaque*, del II, Paris 1920, s. 460 resp. s. 61.) Det är dessutom vetenskapligt inkorrekt att på detta sätt interpolera de båda satserna – det rör sig dock inte om några medeltida texter. Det är i stället ett falsifikat. I bok X talar Mentor till Idomeneus, i bok XVII till Odyssevs' son. Han utläär gammal grekisk visdom – det är Minerva, som omformat Télémaque till "en annan människa, höjd över sig själv". (Fénelon, s. 461.) Men Ekerwald tror sig på detta självsvåldiga sätt ha lyckats visa, att sufismen "inte utgör någon sekt inom islam" (s. 16) – den är universell hos alla "ärlighetspedanter".

En egendomlig historieskrivning gör sig Ekerwald skyldig till, när han på sid. 7 i *Antologin* talar om EH:s "dåliga självförtroende – i tonåren alltid dåligt". Jag har i min första biografi (s. 34) omnämnt EH:s umgänge i Uppsala – då var han ännu tonåring. Det var mest adelsmän: greve Carl Oskar Kalling, en greve Lewenhaupt, greve Carl von Rosen, familjen von Knorring. Han bugade sig troligen för landshövdingen på Uppsala slott, greve Hugo Hamilton. Han kände också greve Herman Wrangel och Adolf von Möller, vilka han träffade åtminstone vid måltiderna på Nedre Slottsgatan 10, där han bodde under vårterminen 1879. De tillhörde nämligen samma matlag. Efter min senaste biografi, del I, har jag lyckats spåra upp en av dem, som kände EH i Uppsala. Han har givit följande karakteristik av *ton-*

åringen: EH "ägede mycket höga föreställningar om betydelsen av sin friherrliga börd och på grund härav mycket nedlåtande i sitt sätt mot ofrälse personer". I min nya biografi, del II, ska jag försöka inarbeta detta nytillkomna material.

EH hade inte något *dåligt självförtroende* ens i sin ungdom. Långt upp i åren var han stolt över sitt adelskap och sin person. Det framgår redan i "*Ångest-hjulets svängningar*", jag har poängterat det i "*Jag kan hvissla Beethovens sonater!*" Ekerwald har också en kopia av den bandade intervjun med brorsonen Axel Hermelin, i vilken ett visst högmod hos EH belyses. När Hermelin översätter *baro* med *träskalle* är det för att briljera med sin språkkunskap – som den dubbelnatur han var, kunde han tillåta sig sådana roligheter.

Av Leander Whitcomb Munhall, evangelisten, som EH träffade under sin första Amerika-vistelse och vars livsdata jag kunde meddela 1976, gör Ekerwald en frihandsteckning. Han har inte haft tillgång till mer material än jag. Ekerwald säger, att det var Munhall, som fick EH att börja "läsa Bibeln" och förmådde honom att ta värvning (s. 24). Bibeln hade väl ändå EH läst sen tidiga barnaår, den fanns säkert med i hans bagage. Och varifrån får Ekerwald uppgiften, att denne f.d. officer och metodistpastor påverkat honom till att ta värvning? Det är en ren gissning! Utan källhänvisningar påstår han t.o.m., att EH:s regemente, det 18. infanteriregementet i U.S. Army, kom från Indiana, ty Munhall hade tillhört det 79. och det var uppsatt i den staten. (s. 23) Men det var under inbördeskriget och kallades *Seventy-ninth Regiment Indiana Volunteer Infantry!*

Påståendet att Munhall "skrev ett otal broschyrer – mönster för Hermelins egna – . . ." (s.24) är komiskt. Munhall utgav sammanlagt *elva* (11) böcker och mindre skrifter. Sådant kollar man lämpligen i *The National Union Catalog* (NUC), en utomordentlig och för alla forskare oundgänglig amerikansk bibliografi. Där kan man inhämta, att Munhall utgav endast *tre* (3) broschyrer, av vilka ingen tillkommit i

propagandistiskt syfte. Det var alltså inget *otal!* Att utge en broschyr i ett angeläget ärende har en lång tradition bakom sig, under 1800- och 1900-talen inte minst inom frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen och skilda politiska rörelser.

Ekerwald nämner en titel i Munhalls bibliografi: "ett verk med titeln 'Vittnesbörd om Bibelns ofelbarhet' – dvs. Bibeln är ofelbar när det gäller att ge eländiga stackare nya krafter och livsmod". (s. 24) Han avser följande i NUC: *Anti-higher criticism; or Testimony to the infallibility of the Bible . . . Ed. and comp. by Rev. L. W. Munhall . . . New York . . . , Cincinnati . . . , 1894*. Munhall har alltså endast ederat och sammanställt detta verk – bland medarbetarna, uppräknade i NUC, förekommer inte hans namn.

Innan jag lämnar kapitlet Munhall och Ekerwald – ännu ett citat från den senare: "För att hylla sin 'shaikh' Rev. Munhall – kallade han sig 'Hallan'." Det var alltså vid värvningen i London 1886. Språkmän, som jag rådfrågat, finner denna hypotes helt orimlig. Låt mig framkasta tanken, att han i stället hade *Henry Hallam* i åtanke. (Se mina böcker om Hermelin!)

Ekerwalds citatkonst är ett kapitel för sig. Jag har redan utdömt hans behandling av Fénelons *Télémaque* – då valde han disparata citat, som dessutom skulle demonstrera, att sufismen inte existerar bara inom islam. Etymologin av ordet *sufism*, säger Ekerwald, kan man läsa om i *Vännernas minne, del III*, sid. 261. Det kan man visst inte, men väl i samma verk, sid. 58. På sid. 21 i *Antologin* återger Ekerwald ett "snap-shot av slarverns liv", hämtat från Rumi. Efter en dialog mellan en polis och en berusad man anger han, parentetiskt, att denna är hämtad ur *Mesnavi II*, vv 2387 – 2399. Ja, men det är en parafras, som Ekerwald presterat. För att på ett folkligt sätt tolka EH:s text, använder han sig av ord som *rakvatten*, *T-sprit* och *finka*. EH skriver *lärar-stolen*, Ekerwald *talarestolen*. Jag anser, att detta är att korrumpiera EH:s text. Författaren har inte meddelat, att det är fråga om en populär omskrivning, en parafras i förklarande syfte. I

själva verket är det en vinkling av Rumi efter EH:s översättning, om vars korrekthet vi än så länge vet så litet.

Ekerwald har t.o.m. svårt för att citera utdrag ur brev, som förekommer i "*Ångest-hjulets svängningar*" utan att begå felaktigheter. På sid. 11 i *Antologin* står följande att läsa: "Vad han i sina förfallsperioder fick utstå, det kallade han att 'smaka Piskan' med stort P. Och han beklagade sig aldrig. Tvärtom. Utan förnedringens piskrapp stod han 'som en åsna fast i dyn', säger han i brev från mars 1941". Till vem? frågar man sig. Nåja, i min biografi från 1976, sid. 281, har jag citerat ur ett brev till Astrid Setterwall Ångström. I det heter det: "Och ända sen jag fyllde 80 år, har jag, tyvärr, Guds Piska ej fått smaka". Det är alltså inte vilken piska som helst! Varför inte meddela, *vems* piska – "med stort P" – det är? Är det medvetet felciterat eller ej?

Till sist finner jag det prövande att läsa följande ekerwaldska påstående: "Han (EH) tilldelades Irans Sol- och Lejonorden". Det skulle ha varit 1943. Ekerwald tycks inte ha läst mina noter till de olika kapitlen i "*Ångest-hjulets svängningar*". Min uppgift om ordensförlänandet är hämtad från en intervju med operasångerskan Isobel Ghasal-Öhman. Men – i en not ställer jag mig tvivlande till att EH mottagit denna orden. (Noten står att läsa på sid. 431.) Orsaken är helt enkelt den, att hans namn ej upptas i de journaler, som i Teheran fördes över dem som erhöll detta nådeverdmåle. Hur denna legend har uppstått, ska jag vad det lider meddela dem som är intresserade av ordensväsen. – På samma sida i *Antologin* (s. 27) får vi oss också till livs att EH "utan all tvekan var västerlandets främste kännare av sufisk diktning". Det intyget är alltför lättvindigt utskrivet, alltför smickrande för att vara sant.

Vid valet av EH-texter har Ekerwald velat följa mästaren i fotspåren, säger han – "nämligen att tjäna ett praktiskt gagn mänskligt". (s. 28) Det är tämligen abstrusa ord, men han hänvisar också till *Antologins* motto, hämtat ur ett Horatius-ode: "*Persisk balsam*". Balsam lindrar mänskors yttre sår

– en författares ord förhoppningsvis också själens. Jag vet, att EH förmått trösta både sig själv och andra människor med sina översättningar. Men Ekerwald poängterar ofta, att EH skrivit speciellt för de i samhället utslagna, för "drop-outs", narkomaner, alkoholister, anarkister – terrorister. Längre dröjer han i sin inledning till Omar Khayyam († 1123) vid "mördarligan assasinerna". Omar skulle ha varit vän med dess ledare. Men den källa, som Ekerwald stödjer sig på, *Nizám al Mulks* självbiografi – ibland kallad *Historien om de tre vännerna*, av vilka Omar var en – har redan av Browne, senare av moderna orientalister, betecknats som "pure fiction" och har tillkommit först under 1400-talet. Det hade vi behövt upplysas om! (Se E. G. Browne, *A Literary History of Persia*, II, 1928, s. 190 ff och A. McKinley Terhune, *The Life of Edward FitzGerald* . . . 1947, s. 217.)

Men alla sufier tillhörde väl inte "de klandervärda" – de som öppet bröt mot "religionens såväl som moralens alla bud", alla excellerade inte "i allsköns klandervärdhet från hädelse till stråtröveri". Citaten är hämtade ur Willy Kyrklunds *Till Tabbas*, 1959. (s. 89 f.) Paradoxmakeriet kan gå för långt hos många av de sufiska diktarna – ur västerländsk synvinkel alltför långt. Öst och väst kommer aldrig att mötas – redan Kipling förutsade det. Det är inte alltid en förebildlig moral, som föres till togs i de digra verken av Rumi eller Attar, m.fl. Låt dem framstå som stora diktare, men inte kan de "tjäna ett praktiskt gagn mänskligt". De kan trösta mången krossad själ – betyda mycket för *den enskilde* – men deras mänsko- och samhällssyn är utopiska. Både kristendom och judendom är läror, mycket äldre än sufismen. De bär fram budskap och levnadsregler, mera realistiska och genomförbara. Man måste vara en privilegierad människa som EH för att, som Ekerwald hävdar, ha sufismen som rättesnöre. I själva verket är EH:s liv – denna otroliga fresk, som skildrar konsten att "icke som barbarer böja sig i skräck och vanvett under hårda öden" – mer uppbyggligt, mer trösterikt än mycket av den dikt, som står att finna hos många av de författare, som han översatte. Men det levnadssätt, som

han virtuost kunde genomföra hade som grundval en stark förankring i både börds- och penningaristokratin – för att nu inte tala om hans ovanligt goda fysik och intellekt. Det är inte mindre fascinerande och "balsamiskt" för det.

Ekerwalds inledningar är ofta välskrivna, intresseväckande. Dock saknar man i stort sett hänvisningar till de källor, som ligger till grund för hans kunskaper om de skilda författarna. Själv har jag i mina böcker om EH hänvisat till orientalister som Browne, Arberry och Rypka. De är inte helt passé. Här några marginalanteckningar till Ekerwalds introduktioner.

I inledningen till Attar får man läsa, att EH "bekämpade hela sitt liv tyranni och despoti hur de än ideologiskt spökade ut sig". Det är nu visst inte fallet! Redan i "*Ångest-hjulets svängningar*" kunde jag redovisa EH:s politiska ställningstagande under första världskriget: han var varm tyskvän, Englandshatare, Rysslandsfiende, beundrade Sven Hedin. I min nya biografi, del II, kommer jag att visa upp antisocialisten EH, försvarsvännen och patrioten, den konservative samhällsbevararen. Redan 1976 skymtade Finlandsvännen EH, hataren av de röda i inbördeskrigets Finland. EH genomskådade aldrig kejsar Wilhelm och hans imperialistiska Tyskland. Men det gjorde inte ens *Simplicissimus* under åren 1913 till 1919, så det må kanske vara honom förlåtet. Och låt oss inte döma honom utifrån våra värderingar – vi som har facit i hand.

Hur det kom sig, att han blev en tyrann- och despothatare omkring 1920 har jag också försökt utreda i "*Ångest-hjulets svängningar*", men fortsättning följer. Hans kamp mot nazismen var en naturlig reaktion med tanke på hans stora filosofism. Men den kampen börjar han som bekant först i mitten av 30-talet. Han var då 75 år gammal.

Ekerwald poängterar ytterligare EH:s politiska bedrifter, när han i sitt avsnitt om *Kalilah* påstår, att del två och tre av det verket utkom "under andra världskrigets svåraste år – ett lägligt ögonblick, allrahelst som flera sagor just handlade om

småstatsmusens möjligheter att värja sig inför stormaktskattorna". (s. 147) Han vet, att EH länge arbetat med denna översättning. (s. 150) Jag vet, att han ett par gånger under 20- och 30-talen försökte få verket publicerat – t.o.m. hos Norstedts. Redan 1918 drömde han om att få ge ut en för barn bearbetad upplaga av Kalilah. (Se "*Jag kan hvissla Beethovens sonater!*" . . . 1982, s. 13.) Att publiceringen uppsköts gång på gång har sin förklaring i det faktum, att han inte fritt disponerade sina pengar.

I introduktionen till Omar Khayyam-urvalet är Ekerwald ute efter min skalp: "Lägger någon pannan i bekymrade veck och talar om Hermelins 'tragiska öde' eller om 'ångest-hjulets svängningar' – så tar Hermelin Khaiyam i hand . . . de stultar vidare skrattande och ropar: 'Ångesthjulet! det är ett enda stort *skämt!*' (Khaiyams strof nr 326)". (s. 230) Ja, visst kan man tvista om EH:s liv var tragiskt eller ej – jag vet bara, att Ekerwald är oerhört intresserad av det. Och så vet jag, att *så* står det inte i strof 326, men detta: "Tag på skämt detta gyckelspel från ångest-hjulets sida!" I noten följande ord: "Tag icke, som Luther och hans följe, parti f ö r herrarna m o t uslingarne." Även noter ingår i de hermelinska översättningarna!

Edward FitzGerald har Ekerwalds hjärta, trots att denne översatte Omar "på ett ovanligt vårdslöst sätt" och sållade bort "femhundra strofer såsom varande 'falska' ". Det vill synas, som om han i FitzGerald ser en stallbroder till EH, att han anser, att denne liksom EH hade sufismen som rättesnöre och att han var lika skandalomsusad som EH. Eller hur ska man tolka de halvkvädna satserna: "och FitzGeralds segelyacht med namnet 'The Scandale' (sic!) . . . på såna båtar var Hermelin hemma . . .?" (s. 229) Inga data i FitzGeralds liv tyder på att han fört ett skandalöst liv, aldrig någonsin beträder han brottets bana – han drack ej till övermått, långa tider kunde han leva på mjölk och grönsaker. Men excentrisk och nyckfull var han – och han hade råd med det, rikemansson som han var, alldeles som EH. Han älskade segling och lät 1863 bygga en "segelyacht", som till en

början hette *The Shamrock*, men som han döpte om till *The Scandal*. Ty, sa han, "skandaler var den förnämsta varan, som producerades i Woodbridge". Woodbridge är en liten plats nära Ipswich, Suffolk, någon mil från Nordsjön – i den del av England, som kallas East-Anglia. Där bodde Fitz-Gerald några tiotal år. Mina källor är två biografier om Fitz-Gerald, A.C. Bensons, 1905 – "*The Scandal*, saying that he (FitzGerald) named it after the main staple of Woodbridge" (s. 46) och A. McKinley Terhunes, 1947 – som omtalar, att namnet på båten alluderade på "the staple product of Woodbridge". (s. 245) Ändamålet helgar uppenbarligen Ekerwalds medel. Sat sapienti!

I flygande fläng skrivår så Ekerwald om *Eric Hermelin – kärlekens fritänkare* i *Författarnas Litteratur Historia*. Han befinner sig i stark inspiration efter mångåriga studier av EH:s texter och ytterligare studium av min biografi från 1976. Han har bråttom: samma slarvfel som i *Antologin* upprepas – sakfel förekommer, citatkonsten står på en låg nivå, månghundraåriga texter, vilka översatts av en entusiastisk och "yverboren" man, som skrev för att rädda sin själ undan totalt sönderfall, vinklas och utropas som högsta sanningar för det rike, som komma skall.

EH:s författarskap "höll honom uppe under mer än trettio års inspärning på mentalsjukhus", heter det på sid. 8. Varför inte skriva *trettiofem*? Och utan den "inspärningen" hade EH:s levnad varit oss obekant, hans verk aldrig sett dagen.

EH var "familjens svarta får". (s. 9) Det fanns flera i den familjen – desto mer tragiskt! Men som ett svart får kände han sig aldrig utan som "den förlorade sonen" – så kallar han sig i ett ännu opublicerat brev. Det är ändå en viss skillnad mellan de epiteten. EH längtade ofta hem, hem från främmande världsdelar och hem från Lunds hospital. Många i hans familj var beredda att förlåta honom, att slakta den gödda kalven . . .

"Drog omkring som kolportör" efter rymningen från Lintorf, står det på sid. 9. Det är inte bevisat! – I Amerika

reste EH "omkring som kabaretsångare". (s. 11) Det är ännu inte verifierat! – "På hösten 1907 kom han hem från Australien". (s. 11) Två felaktiga uppgifter – han kom hem från England – och det var i mars 1908! – Någon rad därefter får vi veta: "Följande år blev han på släktens anmodan förklarad sinnessjuk". Det skulle sålunda ha varit 1908. Men det skedde den 11 febr. 1909. Och det är en infamitet utan like att påstå, att hela hans släkt stod bakom sinnessjukförklaringen. Men det är förstås en *lapsus linguae*.

Att helt frankt påstå, att EH under sin rymning 1921 begav sig "till sin morfars hemtrakt" i Värmland (s. 12), är att överskatta en man, som, minst sagt glad i hågen, befann sig på rymmarstråt. Sillerud ligger en bra bit från stora allfarvägen mellan Åmål och Karlstad! – Om EH:s uppträdande mot läkarna på hospitalet får vi veta: "Han visade stort tålamod med dem. Bara någon enstaka gång blev han ursinnig" på en överläkare – det var prof. Nerander. (s. 12) Jag har i min biografi tillräckligt redovisat EH:s vredesutbrott mot både över- och underläkare för att en sådan tillrättalagd osanning skall få passera obeaktad i en litteraturhistoria. – Senare, på sid. 16, meddelas om EH, att "han var gladlynt, generös, vänlig. Ett muntert solskenslynne". Visst kunde han vara av det sinnelaget då och då, beroende på situationen och med vem han umgicks, men ange åtminstone, att han var mano-depressiv, en sjukdom som predisponerar en människa till synnerligen växlande humör. Man kan lika väl skriva, att han var högmodig, lättretad, aggressiv.

Något om EH:s böcker enligt Ekerwald. Det heter, att EH "själv bekostade" sina broschyrer under nazitiden. (s. 14) Allt vad han lät trycka, fick han själv betala – om av sina "handpengar" eller av sin låsta förmögenhet kan komma på ett ut. – "Hans böcker såldes till förmån för behövande judar", den satsen finns på samma sida. Av de 42 titlar, som finns upptagna i EH:s bibliografi, såldes fyra (4) för detta behjärtansvärda ändamål.

Inte heller i denna litteraturhistoriska essay är Ekerwald hederlig mot EH, när han citerar ur dennes skrifter. Någon

större respekt för Hermelins texter har inte Ekerwald. Någon parafras förekommer, det må vara hänt, men då han trots citationstecken och angivelse av textställe förvanskar ett utdrag, då är fara å färde. "Mystik kräver idéens förverkligande. 'Följ rösten i ditt inre!' (Attar I, s. 399)", läser man på sid. 13. Uppmaningen är ryckt ur sitt sammanhang – hos Attar läser man dessutom "Rösten i Ert hjerta" – inget utropstecken! Det är en oförsynthet mot EH att utge denna rad ur Rumi, *Mesnavi VI*, vers 339, för att vara översatt av honom: "Ingenting förblifver orätt, sedan Vännen gett oss en Vink att så göra". (s. 13) Hos EH läser man:

Ondt, orätt ingenting förblifver, sedan Vännen gifvit
oss en Vink och Fingervisning att så göra;

Strax före detta citat har Ekerwald omnämnt några storheter, som följt "rösten i sitt inre", inte i sitt *hjerta*, bland dem Ekelund, Nietzsche, Antigone – och Ulrike! Man erinrar sig, att Ekerwald 1976 också utgav (på samma förlag, Cavefors') *Ulrike Meinhofs förbjudna tänkesätt, ett urval texter*. Boken skänkte Cavefors till kunder, som köpte böcker för en viss summa. Den finns inte upptagen i Ekerwalds biografi, publicerad i *International authors and writers Who's who*, 1982, men väl i *Vem är det*, 1983. Är det manne ingen passande lektyr för en internationell publik?

EH var i stort sett antiintellektuell. Han hatade "de förnufts-förfäade" och trodde både på Gud, det irrationella och Nemesis divina. Jag har här och var i "*Ångest-hjulets svängningar*" diskuterat hans starka gudstro, men också hans vacklan mellan determinism och indeterminism – mellan förnuft och oförnuft. I ena ögonblicket var han och alla människor en lekboll för högre makter, i nästa trodde han, att ondskan eller orättvisorna i samhället kunde bekämpas och utrotas. Men något så barockt om *förnuftet*, som Ekerwald kan tillåta sig att skriva – det har EH aldrig satt på pränt: "Det är förnuftet – drömmen om de stora rationaliseringsvinsterna – som står för terrorn i världen". (s. 13) Så har vi fått ännu en definition på begreppet förnuft.

"I brev hem föreslog han (EH) sin far att avstycka tusen tunnland bördig åkermark från de delar av Tåkern som just torrlagts och skänka till jordlösa statare", heter det på sid. 13 f. Jo, det brevet, skrivet den 29 okt. 1909 till gamle-baron Axel, har Ekerwald fått ta del av. Men han har läst det dåligt: EH talar om "blifvande landvinning *efter* (min kurs.) Tåkerns sänkning"! Som bekant "torrlades" aldrig denna fågelrika sjö av Axel Hermelin – fågelvännerna, bland dem Bengt Berg, opponerade sig starkt mot en sänkning och Riksdagen sa nej. I samma brev talar EH varmt för egna-hemsrörelsen, då återigen aktuell. Denna rörelse kunde nu, menar han, bli ett "medel till förhindrande af emigration" och därmed få flera svenskar att stanna kvar i landet. Han visste fuller väl, att skilda reformer för statar- och arbetarklassen var ett led i de konservativas politik för att om möjligt stoppa de revolutionära krafterna i samhället. Till EH:s politiska inställning under större delen av 10-talet hoppas jag få återkomma 1984.

Även i *Författarnas Litteratur Historia* finns Munhall med på ett hörn. Nu heter det om honom: "Hans (EH:s) bäste vän i USA var predikanten Munhall, som invecklades i en häftig kampanj mot ESSO, 'detta okristliga bolag med dess kriminella affärsmetoder'." (s. 14) Jag har redan i "*Ångest-hjulets svängningar*" kunnat belägga, att EH just inte hade någon varaktig stad i Amerika. Han har visserligen – enligt egen utsago – träffat Munhall, men hur ofta vet vi inte. Varifrån det av Ekerwald citerade härstammar anges inte – från Munhall eller Hermelin? I vilket fall som helst kan Munhall ej ha skrivit detta om Esso men väl om *Standard Oil Company*. Varumärket Esso infördes i Amerika först omkring 1930, i Sverige 1939. Att detta bolag angreps hårt i Amerika 1890, att det åtalades av amerikanska staten 1906, är välkänt. Om Munhall angrep Esso, låt oss säga 1933, var han 90 år gammal och i så fall synnerligen vital. Han dog 1934. Vänner brukar skriva till varandra, men någon korrespondens mellan EH och Munhall finns ej dokumenterad. Men låt mig lämna denna sorglustiga essay, full av falska

ekon från mina forskningar och ornerad med avsnittsrubriker – utan citationstecken! – som bl.a. hämtats ur min biografi och i allmänhet inte täcker innehållet. Till slut meddelar Ekerwald, att ”man har citerat honom (EH) och knuckt från honom – utan att ange proveniensen”. (s. 17) Jo, det tror jag visst det! Och proveniensen till denna magistrala essay? Om den upplyses läsaren allra sist på samma sida. Finstilt som i ett försäkringsbrev upptas mitt namn, felstavat, och titeln på min biografi, inkomplett och felaktigt återgiven. Men – vad värre är – att döma av den kortfattade bibliografin, kallad *Studier*, har jag också skrivit inledningarna till *Persiska antologin*.

Studier

Per-Eric Lindahl: *Ångesthjulets svängningar, en biografi* 1976. *Persiska Antologin* – inledningarna till texterna, 1976.

Från dem tar jag bestämt avstånd – I GUDS, DEN MILD-ES, DEN MEDÖMKANSFULLES NAMN! Så inledes många av EH översatta texter. De passar också som slutord för detta avsnitt.

Och nu håller man på att spela in en pjäs om EH i TV:s Jägersro-studio i Malmö – manus skrivet av samme flyhän- te författare som de nyss granskade essayerna. Troligen har författaren läst *Lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk*, 1960, mycket mer noggrant och ömsint än mina uppsatser och böcker om EH. Kvar står nämligen faktum, att Ekerwald i sin pjäs hårdhänt och systematiskt – och ovanligt korrekt! – utnyttjat mina forskningar om denne man före sept. 1980, då manus tycks ha nått programberedningen vid Sveriges Radio.

Naturligtvis kan regissören omvandla detta manus till en bra pjäs – det återstår att se. Han är åtminstone i en regissörs avundsvärda position att utan egna mödor få stoff och scenanvisningar, stillbildsmaterial och t.o.m. bakgrundsmusik till den ekerwaldska pjäsen tack vare min vid detta laget omfångsrika dokumentation. En from förhoppning är, att han

och hans skådespelare bättre lever sig in i huvudpersonernas situation än vad manusförfattaren förmått.

* * *

Jag är givetvis inte den ende, som råkat ut för ett massmediums förmåga att plundra och lätt omstöpa en författares verk. Runt om i landet finns det kolleger till mig, som utsatts för liknande intrång. Många av dem tiger stilla eller mottar kanske en skärv av SVR/TV. Man frågar sig med oro, hur länge massmedierna ska kunna fortsätta med denna dubiösa verksamhet. Det troligaste svaret är detta: Så länge som upphovsrättslagen är formulerad i så tänjbara och vaga begrepp, att den kan tolkas till båda parter förmån. Den paragraf, som TV:s jurister åberopar i tvister av detta slag är nämligen 4 §, andra stycket, där orden så lyda: ”Har någon *i fri anslutning* till ett verk åstadkommit ett nytt och självständigt verk, är hans upphovsrätt ej beroende av rätten till originalverket”. (Min kurs.) Helst bör man givetvis utbrista i ett olympiskt skratt och minnas, att det är bättre att förorättas än att förorätta.

Emellertid äger varje författare eller konstnär den s.k. ideella rätten, ”att bli *namngiven* i förbindelse med verket i den omfattning och på det sätt, som god sed kräver”. Orden är Torwald Hessers, som kommenterat lagen. (*Rätten till text och bild*, 4 uppl., 1970, s. 22.) Samme jurist, ett av våra justitieråd, slår också fast: ”Till upphovsmannens skydd gäller vidare förbud mot att *ändra verket på ett sätt som är kränkande för hans litterära eller konstnärliga anseende eller egenart*”. (a.a.s. 23, Hessers kurs.) Själv betackar jag mig för namngivande i förbindelse med de prestationer Ekerwald åstadkommit med utgångspunkt i mina forskningar. Det torde min analys av hans insatser klart visa.

En i klara verba skriven paragraf om skydd mot intrång från massmedier visavi upphovsmän måste förr eller senare intas i lagen om upphovsrätt. Rimligt vore, att man i denna paragraf hänvisade till skilda avtal mellan massmedierna och Sveriges Författar Förbund resp. Sveriges Dramatikerförbund. Det vore också på sin plats att i denna kräva, att mass-

medierna skulle vara skyldiga att underrätta upphovsmännen, när deras verk ska "flyttas över" till en massmedial genre.

Jag har också kunnat visa, att t.o.m. EH:s *egna* texter både förvanskats och ändrats – inte i pjäsen, vad jag kunnat finna –, men hos samme författare i andra sammanhang. Ännu är det inte fritt fram att förvränga EH:s skrifter! Härom 43 §: "Upphovsrätt till ett verk gäller intill utgången av femtionde året efter det år, då upphovsmannen avled – – –".

Till slut, några allmänna reflexioner om "dramadokumentären". Först och främst är det för mig en fullkomlig gåta, att en pjäsförfattare och en TV-regissör helt och fullt litar på en forskares omdömen och analyser, när de går till uppgiften att dramatisera en biografi. De har endast i andra hand tagit del av skilda dokument, de har ej sett *originalen*. En forskare kan läsa fel, handstilar är ibland svårtydda. Typografer och korrekturläsare är inte heller "ofelbara". Manusförfattare och regissör borde inte äga rätt att omforma en genre – i detta fall en biografi – till ett populärt skådespel utan att först ha gått till källan, dokumenten. Detta gäller i än högre grad, när de vill skildra en sinnessjuk människas liv, en människa, som ännu inte har varit död i 40 år. Risken för att det dyker upp nya fakta och data efter en så kort tidsperiod är synnerligen stor. Hemmel hade knappast läst något av mig, förrän han var redo att finna Ekerwalds pjäs "mycker bra", troligen också ur moralisk synvinkel.

Ett sätt att lösa detta dilemma för dramatiker och regissör kunde vara något slag av samarbete med upphovsmannen till det verk, som ska dramatiseras. Ingen av de inblandade behöver skämmas för ett dylikt förfarande. Jag kan vid detta laget meddela, att tre skönlitterära författare haft kontakt med mig angående ett skådespel om EH. Thomas Nordlander sonderade terrängen i april 1980. Han och författaren Peter Ortman ville då göra en film om EH:s liv. På hösten 1981 undrade författaren Jan Mårtenson, om jag ville samarbeta med honom och Ingemar Leckius i ett liknande pro-

jekt – närmast ett skådespel för teatern. De här nämnda författarna är inte alldeles okända. Jag kunde svara dem sanningsenligt, att mina forskningar om EH ännu inte var slutförda, att nytt material kommit till, att bilden av honom och andra i min första biografi komme att retuscheras. Bida tiden! sa jag, jag är villig att samarbeta, när jag blir färdig.

För det andra är det ett oavvisligt krav att handskas varsamt med människor, som levat bland oss för inte alltför länge sen, vare sig de tillhört offentligheten eller ej. Både Joseph och Eric Hermelin var offentliga personer, även om den senare blivit mer uppmärksammas först på senare år – desto större varsamhet f.ö. I mitt porträtt av Joseph Hermelin stödde jag mig på dokument, vars trovärdighet ej kunde be-
tvivlas. Trots detta reserverade jag mig redan 1976 mot en eventuell felbedömning av denne. Jag upprepade denna varning mot mig själv i min andra biografi, del I, 1982. (s. 133 f.) Då hade jag än större anledning att vara skeptisk – en omfattande brevsvit från EH till brodern hade kommit i dagen, intervjuer med människor, som känt Joseph Hermelin hade jag gjort. Att teckna honom så rättvist som tänkas kan är en av mina målsättningar i del II av min nya biografi. Redan nu kan den intresserade i del I läsa, att Olof Kinberg, psykiatrikern, i ett brev betecknat EH:s broder som *ädel*. (s. 128) Jag har idag möjlighet att leva mig in i hans personlighet på ett helt annat sätt än då jag skrev "*Ångest-hjulets svängningar*".

För det tredje och slutligen: När man skriver ett skådespel om EH, har man inte bara att ta hänsyn till honom och hans broder. Man måste veta, att alltjämt lever åtskilliga i deras släkt, som kände dem väl. Man kan såra dessa människor mycket illa. Jag vet det av erfarenhet, men kommer inte för den skull att skriva EH:s äreminne utan ge en så noga begrundad och nyanserad bild av honom som är möjligt. Därför har jag gett mig i kast med att än en gång skriva hans biografi och söka sanningen om honom, så långt jag kan komma.